

Ἀναφέρθηκα ἤδη στὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο χειρίστηκε ἡ Ἐλισάβετ Κοτζιά ἕνα τεράστιο ἔντυπο ὕλικό, προκειμένου νά ὀριοθετηθεῖ καί νά «χαρτογραφηθεῖ» μία ἀπὸ τίς δραματικότερες περιόδους τῆς νεότερης ἑλληνικῆς ἱστορίας, μὲ τραγικὲς κορυφώσεις (δικτατορία Μεταξᾶ, Πόλεμος, Κατοχή, Ἐμφύλιος, ψυχρὸς πόλεμος, δικτατορία τοῦ '67), πού, ὅπως ἦταν φυσικό, ἄσκησαν τεράστιες ἐπιδράσεις στοὺς χώρους τῆς ἰδεολογίας, τῆς λογοτεχνίας, συνέβαλαν στή μετακίνηση στόχων καί στήν ἀλλαγὴ τῶν μεθόδων γιά τὴν ἐπίτευξή τους. Θά μπορούσα ἴσως ἀκόμα νά ἐπισημάνω τὴ νηφαλιότητα πού τὴ διέκρινε σέ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς περιδιάβασής της στίς συχνὰ ἐπίβουλες καί ὀλισθηρὲς ἐκτάσεις τῆς περιόδου πού ἀποτελέσασε τὸ σκηνικὸ τοῦ ὁμολογουμένως φιλόδοξου ἐγχειρηματὸς της· τὴ νηφαλιότητα καί τὸ αἶσθημα δικαιοσύνης πού τὴ διακατεῖχε καί πού ἀδιαλείπτως τὴν κατήλυθε. Θά περιοριστῶ, ὡστόσο, στίς συχνὲς καί πολλές φορές ἀπρόσμενες προσωπικὲς παρεμβάσεις της· παρεμβάσεις ἀνακεφαλαιωτικὲς τῶν ἐπιμέρους ἐπισημάνσεών της ἢ ἐπεξηγηματικὲς τῆς, κατὰ τὴν ἀποψή της, ἀναγκαιᾶς μετατόπισης τῆς ὀπτικῆς-ἐρευνητικῆς της γωνίας σέ δεδομένα πού προέκυψαν αἰφνίδια ἢ ἀπροσδόκητα. Καί αὐτὸ ἐπεὶδὴ νομίζω ὅτι, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο, δημιουργεῖται μία ἐπιπλέον δίοδος ἐπικοινωνίας τοῦ ἀναγνώστη μὲ τὴν ἀγωνιώσα, μπροστὰ στὸν ὄγκο τοῦ ὕλικοῦ της, συγγραφέα, ἐνῶ, παράλληλα, ἡ ἐνδιαφέρουσα ὅσο καί πρωτότυπη αὐτὴ μελέτη ἀποκτᾶ ἕναν ἐπιπλέον προσωπικό, δοκιμακτὴς ὕψος, χαρακτήρα.

ΚΩΣΤΑΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΜΙΚΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

Παπαδιαμάντης προληπτικὰ αὐτοὑπομνηματιζόμενος

Δύο μικρὰ ἄγνωστα κείμενα

Ὅταν συντάσσαμε, γιά τὸ 7ο τεῦχος τῶν Παπαδιαμαντικῶν Τετραδίων, τὸ ἀφιερωμένο στὸν μεταφραστὴ Παπαδιαμάντη, τὸ μελέτημα γιά τὰ τεμῆρια, ὅπου στηρίζαμε τὴν παπαδιαμαντικὴ πατρότητα μεταφράσεων δίχως ὄνομα μεταφραστῆ, ἡ νεότερη ἀπὸ τοὺς συντάκτες καί ἐκείνου καί τοῦ παρόντος μελετήματος παρατήρησε ὅτι γιά δύο, τουλάχιστον, σπάνιες λέξεις¹ —καί ἐνδεχομένως πλασμένες ἀπὸ τὸν Παπαδιαμάντη— ἡ Συναγωγὴ Νέων Λέξεων τοῦ Σ. Α. Κουμανούδη παρέπεμπε σέ φύλλα τῆς Ἀκροπόλεως διαφορετικῆς χρονολογίας ἀπὸ ἐκεῖνα ὅπου ἐμεῖς τίς εἴχαμε συναντήσει. Αὐτὸ τὴν ὀδήγησε στήν εἰκασία ὅτι ἐνδέχεται καί τὰ κείμενα πού τίς περιείχαν νά ἀνήκαν ἐπίσης, εἴτε πρωτότυπα ἦταν εἴτε μεταφράσεις, στή γραφίδα τοῦ Παπαδιαμάντη.

Τὸ ἐπόμενο βῆμα ἦταν νά ἀναζητηθεῖ τὰ φύλλα τῆς ἐφημερίδας. Διαπίστωσε ὅτι οἱ λέξεις περιέχονταν σέ ἀρθρίδια τῆς σχεδόν μόνιμης καί συνήθως πρωτοσελίδης στήλης τῆς Ἀκροπόλεως «Νέα καί περίεργα». Τὸ περιεχόμενο τῆς στήλης τῆς θύμισε τὴν περίπου ἀντίστοιχη «Ἐπιστημονικά ἀνάλεκτα» τοῦ περιοδικοῦ *Τὸ Νέον Πνεῦμα* (1893-1894), πού ἐξέδιδε ὁ διευθυντὴς τῆς Ἀκροπόλεως Βλ. Γαβριηλίδης καί τοῦ ὁποῖου, τουλάχιστον τὸ

¹ Πρόκειται γιά τίς λέξεις «διακτινουμένας» καί «βιοσώστου». Γιά τὴν πρώτη ἡ Συναγωγὴ, λῆμμα διακτινοῦσθαι, παραπέμπει στὸ φύλλο τῆς 10ης Δεκεμβρίου 1892 (τίτλος ἀρθριδίου «Δομαὶ τῶν συστημάτων θύρακος ἐν Ρωσσίᾳ»), ἐνῶ γιά τὴ δεύτερη στὸ φύλλο τῆς 12ης Φεβρουαρίου 1893 (τίτλος ἀρθριδίου: «Ὁ διώκτης καί ὁ σωτὴρ. Λαμπρόν παράδειγμα ἀφοσιώσεως»).

1893, κύριος μεταφραστής ήταν ο Παπαδιαμάντης. Διέτρεξε, λοιπόν, βιαστικά και άλλα φύλλα της εφημερίδας και τό μάτι της πήρε λέξεις και φράσεις από εκείνες που θεωρούμε ότι ανήκουν στο «ένδεικτικό» μεταφραστικό λεξιλόγιο του Παπαδιαμάντη (π.χ. *βαθυμέριμος*, *περί του ύποκειμένου* [ζητήματος] *τούτου*). Λοιπόν υπήρχαν και εδώ μεταφράσματα περιληπτικά του Παπαδιαμάντη;

Φυσικό ήταν να ζητήσει μία σειρά φωτοτυπιών από τά φύλλα Ιανουαρίου και Φεβρουαρίου του 1893, τά οποία έστειλε στον πρεσβύτερο συντάκτη αυτού του μελετήματος για συστηματικό έλεγχο.

Ο Έλεγχος έπιβεβαίωσε την άρχική της είκασία και τό μετέπειτα έρώτημά της: άρκετά άρθρια της στήλης «Νέα και περιεργα» όφείλονται άσφαλώς στον Παπαδιαμάντη και άργά ή γρήγορα θά δοθούν τά βιβλιογραφικά τους στοιχεία, καθώς και τά τεκμήρια της παπαδιαμαντικής τους πατρότητας.²

Μεταξύ των άρθριδιών που άποδίδουμε στον Παπαδιαμάντη υπάρχουν δύο ιδιαίτερης σπουδαιότητας, άφου ανήκουν στο σπάνιο είδος του αυτόπομνήματος ή αυτοσχολίου.³ Τή σπουδαιότητά τους έπαυξάνει τό άκόμη σπανιότερο γεγονός ότι πρόκειται για αυτόπομνήματα ή αυτοσχόλια πρωθύστερα ή «κατά πρόληψιν», άφου σχολιάζουν ή ύπομνηματίζουν δύο διηγήματα του Παπαδιαμάντη, που άκόμη δέν έχουν γραφτεί – πιθανότατα ούτε καν συλληφθεί!

² Οι περισσότεροι του ενός συντάκτες της στήλης «Νέα και περιεργα» άντλούν την ύλη των άρθριδιών – ή σημειωμάτων – από τά είδησιογραφικά δημοσιεύματα του ξένου Τύπου.

³ Υπενθυμίζουμε τό περιλάλητο του «Λαμπριάτικου ψάλτη» (Άπαντα, 2. 513.20-24 έως 517.1-6), που όμως αναφέρεται στο διήγημα «Στό Χριστό, στο Κάστρο»), και τό λιγότερο γνωστό της *Γυφτοπούλας* (Άπαντα, 1.633.8-26).

Παραθέτουμε τό πρώτο, δημοσιευμένο στο φύλλο της 3ης Φεβρουαρίου 1893:

Τό σύστημα των λοιμοκαθατηριών
έν τη Άνατολή

Καραντίνα όνομάσθη τό πάλοι, διότι τεσσαρακονθήμερος υπήρξεν ή πρώτη επιβληθείσα έν καιρω άσιατικής πανώλους κάθαρσις έν Εύρώπη, και καραντίνα εξακολουθεί να όνομάζεται κατά μετωνυμίαν πάσα κάθαρσις παρ' ήμιν. "Ότι άληθής θρηνης και συμφορά δύναται να επέλθη εκ του πανικοϋ και της κλασικής παρ' έλλησι κακής διοικήσεως, είτε εις αυτούς τους ύφισταμένους την κάθαρσιν, είτε εις τους εκτός της καθάρσεως κατοίκους πάσης πόλεως, όπου έγγύς λοιμοκαθατηριον ύπάρχει, γνωρίζουσιν όλίγοι εκ της παρούσης γενεάς, όσοι ένθυμούνται ότι, πρό είκοσιοκτώ έτών, έν τίνι νήσω της Έλλάδος, όπου συνέστη άτελεύτητον πρόχειρον «λοιμοκομοεϊον», υπέρ τους εκατόν άνθρωποι απέθανον ούχι εκ λοιμοϋ, άλλ' ίσως εκ λιμοϋ και κακοπαθείας. Υπάρχουσι δέ και οι φρονούντες ότι άληθής νόσος δύναται να ένσκήψη μόνο εκ της ιδέας και του φόβου περί ύπάρξεως νόσου. Τάς γενικωτέρας ταύτας σκέψεις μάς ένέπνευσεν ό βυζαντινός άνταποκριτής των «Ημερησιών Νέων», όστις γράφει άφορμήν λαμβάνων εκ της πείρας πολλών ταξειδιωτών έν καιρω δρμέος χειμώνος και καθάρσεων συνάμα, δύο κακών δηλαδή, ότι τά κτίρια τά όποια χρησιμεύουν συνήθως ως λοιμοκαθατηρία μικράν προστασίαν παρέχουσι κατά των ψυχρών άνέμων και της χιόνος, επειδή πās άνθρωπος ύπόκειται εις την ανάγκην να ταξειδέσθη και να ύποβληθη εις κάθαρσιν. Αι παρατηρήσεις του φιλανθρώπου άνταποκριτου εϊνε άξιαι προσοχής. Τά συνήθη λοιμοκαθατηρία εϊνε προσωρινά παρατήγηματα ιδρύμενα έν καιρω θέρους υπό της διευθύνσεως των τουρκικών ύγειονομιών.

* * *

Ταξειδιωταί τινες φοβηθέντες περί τά μέσα Δεκεμβρίου, και υποβληθέντες εις κάθαρσιν, μετά των οικογενειών των, διηγούνται ότι τό μόνον φώς τό όποϊον είχον εις τό παράπηγμα τό χρησιμεύον ως λοιμοκομείον, ήτο τό εισδύον διά των ρωγμών των σανίδων. Τό ψυχος ήτο δριμύτατον. Ύπῆρχε θερμάστρα τις έν τῷ δωματίῳ, ως και ἄφθονα καυσόξυλα υπό τήν χιόνα ήδύναντο νά εύρεθῶσι και εισκομισθῶσιν. Δυστυχῶς δέν ήτο δυνατόν ν' ανάψωσι φωτιάν, διότι ανέλυε τήν επί τῆς στέγης χιόνα, και τότε έπιπτον καταρράκται σταλαγμών έντός του οικήματος, διά των ρωγμών τῆς στέγης, ὥστε θά ήτο ανάγκη οί ένοικοι νά ίστανται υπό τάς ὀμπρέλλας. Ύπῆρχον και δύο κλίναι, ἀλλ' ή μία κατ' ἀρχάς τόσον είχεν ύγρανθῆ και είτα τόσον σκληρυνθῆ από τόν ξηρόν βορρᾶν, ὥστε θά έχρησίμευεν ὅπως κατακλιθῆ σκελετός και ὄχι ἄνθρωπος μέ σάρκας.

Ἄλλά και επί τῆς ἄλλης, οί κατακλιόμενοι είχον ανάγκην ὀμβρέλλας. Ὁ ἄρτος, ὅστις έδίδετο εις τούς καθαιρομένους, οὐ μόνον ήτο ἀδύνατον νά φαγηθῆ από Ευρωπαίους, ἀλλ' ήτο και εις τούς σκύλους ἀπαράδεκτος. Μεταπράτης τις τοίς έπρομήθευσεν, αντί μυθώδους τιμῆς, ἔξ φιάλας ζύθου, ἀλλ' εκ τούτων αί πέντε έσπασαν από τόν παγετόν, 14 βαθμούς: του εκατονταβάθμου υπό τό μηδενικόν, και τούτο μεθ' ὄλον τό πῦρ τῆς θερμάστρας, τό αναλύον τάς χιόνας επί τῆς στέγης. Είπε ἀληθές ότι ὁ ιατρός, ὅστις τούς έπετήρει, ήτο πρόθυμος νά πράξῃ πᾶν τό ἐπ' αὐτῷ ὅπως παρηγορήσῃ τούς υπό κάθαρσιν δυστυχεῖς, ἀλλά τό ὄλον σύστημα τῆς μεταχειρίσεως των και τῆς ἀνεπαρκούς περιθάλψεως των ήτο ἀξιοθρήνητον. Τοσαῦτα ὁ Ἄγγλος ἀναποκριτής.

Ἀκρόπολις, στήλη «Νέα και περιέργα»,
3 Φεβρουαρίου 1893

Τό αὐτοσχόλιο έμπεριέχεται στό πρώτο ἀραιογραφημένο (ἀπό μᾶς) τμήμα του ἀρθριδίου και ἀφορᾶ βέβαια τόν Βαρδιάνο στά σπόρκα, του ὁποίου και ἀποτελεῖ τόν πυρήνα. Γιά τήν «πρό εικοσιοκτώ έτῶν» ἐπιδημία τῆς χολέρας ἀλλά και ἐκείνη του 1893, χρονιάς που συντάσσεται τό ἀρθρίδιο, βλέπε τήν κατατοπιστική σημείωση στην έκδοση του Βαρδιάνου στά σπόρκα από τόν Λίνο Πολίτη.⁴

Ἐνας συστηματικός παραλληλισμός του ἀρθριδίου πρὸς τόν Βαρδιάνο εύκολα θά ἀποδείκνυε ότι τά πράγματα και οί περιστάσεις, που ἀποτελοῦν τόν ζοφερό διάκοσμο τῆς παπαδιαμαντικῆς νουβέλας, είναι ἀνάπτυγμα ἐκείνων που συνοπτικά καταγγέλλονται στό βραχύ κείμενο τῆς Ἀκροπόλεως. Περιορίζομαστε σέ μία μόνο δειγματοληψία: τό δεύτερο ἀραιογραφημένο (πάλι ἀπό μᾶς) τμήμα του ἀρθριδίου («Ταξειδιωταί τινες [...] μέ σάρκας»), ἀλλά και ή τελευταία, πρὶν ἀπό τούς ἀστερίσκους, περίοδος («Τά συνήθη λοιμοκαθαρτήρια εἶνε προσωρινά παρατήγματα ἰδρυόμενα έν καιρῷ θέρους υπό τῆς διευθύνσεως των τουρκικῶν ὑγεινομείων») είναι τό προζύμι μέ τό ὁποῖο ὁ Παπαδιαμάντης πλάθει τό φύραμα τῆς ἀφήγησῆς των κατορθωμάτων του ἐργολάβου μαστρο-Στάθη Χερχέρη. Μεταφέρουμε ένα ἀπόσπασμα ἀπό τόν Βαρδιάνο (Ἄπαντα, 2.570.13-33):

Ἐο μαστρο-Στάθης ὁ Χερχέρης ἐκάρφωνε μικράν δοκόν ἐδῶ, μίαν σανίδα ἐκεῖ, και είτα έτρεχε παρέκει. ἤρχιζεν έν παράπηγμα, ἐκάρφωνε τρεῖς σανίδας διά τοίχον, δύο πέταυρα διά στέγην, είτα τό ἄφηνεν ἀτελές, και ἤρχιζεν ἄλλο παράπηγμα.

Ἀπου είχεν ἐμπτήξει ένα πάλον εις τήν γῆν, ἀρκετά στερεά ὥστε νά μή ἀνατρέπεται υπό

⁴ Ἀλεξάνδρου Παπαδιαμάντη, Βαρδιάνος στά σπόρκα, εισαγωγή και σημειώσεις Λίνου Πολίτη, Γαλαξίας, Ἀθήνα 1968. Ἡ σημείωση γιά τίς ἐπιδημίες τῆς χολέρας στή σ. 133.

του ελαφρού ανέμου, και αρκετά ρηχά, ώστε να σείηται ὅλος εἰς πᾶσαν ἐπαφήν, ἐκάρφωνεν ὀριζοντίως μίαν δοκίδα, ἐνεπήγγυε δεύτερον πάλιν εἰς τὸ ἀμμώδες ἔδαφος, ἐκάρφωνε μίαν σανίδα ἀπὸ τὸ ἐν μέρος, τὴν ἄφηνεν ἀκάρφωτην ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος καὶ εἶτα μετέβαινε εἰς ἄλλο παράπηγμα. Ἐφηνεν ἓνα τῶν τεχνιτῶν του, τὸν νεώτερον, ν' ἀποτελειώσῃ τὸ ἡμιτελές παράπηγμα, καὶ τὸν διέταττε νὰ ἐργασθῇ εἰς τὸ δεύτερον, ἀφῆνων μὲ δύο σανίδας καὶ μὲ τρεῖς ἀστηρίκτους δοκίδας κλονούμενον τὸ παλαιόν. Ἐντὸς μιᾶς ἐβδομάδος εἶχε κατασκευάσει οὕτω πλείονα τῶν εἴκοσι παράπηγματα, μεγάλα καὶ μικρά, ἀλλ' ὀλίγα τούτων εἶχον φατωμένας μὲ σανίδας τὰς πλευράς, κανέν δὲν εἶχε σκεπασμένην μὲ στέγην τὴν κορυφήν, ὅπως στεγᾶσθαι ἀνθρώπους. Ἐν τῷ μεταξύ τὰ πρωτοβρόχια ἤρχισαν πρῶμα, καὶ ἡ συρροή τῶν ταξιδιωτῶν ἦτο μεγάλη.

Αὐτὰ ὑπεραρκοῦν γιὰ νὰ καταδειχθεῖ ἡ σχέση μεταξύ τῶν δύο κειμένων, ἀλλὰ θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴν ὑπενθυμίσουμε στὸν ἀναγνώστη, ἀφοῦ ὁ λόγος εἶναι γιὰ τοὺς ἐργολάβους τῆς δυστυχίας, τὸ δοκίμιο «Γενάρχες» τοῦ Νίκου Φωκᾶ, γραμμμένο «Μὲ ἀφορμὴ τὸ Βαρδιάνος στὰ σπόρκα».⁵

Ὁ Βαρδιάνος στὰ σπόρκα ἀρχίζει νὰ δημοσιεύεται στὴν Ἀκρόπολιν στίς 14 Αὐγούστου τοῦ 1893, δηλαδὴ ἐξίμισι περίπου μῆνες μετὰ τὴ δημοσίευση τοῦ ἀρθριδίου. Εἶναι ἄγνωστο βέβαια πότε ὁ Παπαδιαμάντης συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ γράψῃ τὴ νουβέλα, ὡστόσο δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὴν ἀφορμὴ τοῦ τὴν ἔδωσε ἡ ἀνταπόκριση στὰ *Ἡμερήσια Νέα* καὶ ὅτι ἀσφαλῆς *terminus post quem* γιὰ τὴ σύλληψη τοῦ Βαρδιάνου εἶναι ἡ 3ῃ Φεβρουαρίου 1893.

Ἄγνοοῦμε πρὸς τὸ παρὸν ποῖός εἶναι ὁ «δυ-

ζαντινός ἀνταποκριτής» τῶν *Ἡμερησίων Νέων*. Ἔτσι ἢ ἀλλιῶς τὸ ἀρθριδίον «Τὸ σύστημα τῶν λοιμοκαθαρητηρίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ» ἀποτελεῖ πλέον ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ Βαρδιάνου στὰ σπόρκα. Μποροῦμε νὰ εὐλογοῦμε τὴ στιγμὴ πού διάβασε ὁ Παπαδιαμάντης τὴ σχετικὴ ἀνταπόκριση.

* * *

Τὸ δεύτερο σημεῖωμα, σημαντικότερο τοῦ πρώτου ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐρμηνείας τοῦ ἀντίστοιχου διηγήματος καὶ αὐτοσχολιαστικότερο, δημοσιεύτηκε στὸ φύλλο τῆς 16ῃς Φεβρουαρίου 1893. Τὸ παραθέτουμε:

Τὸ ἀιρέωμα τῆς ἀρχιδουκίσσης Μαργαρίτας

Ἡ θρησκευτικὴ εὐλάβεια, καὶ ἡ εἰς τὸ ρωμαιοκαθολικὸν δόγμα ἀφοσίωσις τῶν μελῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας τῆς Αὐστρίας εἶνε περιλάλητος. Χθὲς ἀκόμη ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος Ἰωσήφ, ὅστις τιτλοφορεῖται ἡ Α. ἀποστολικὴ Μ., καθ' ὃν τρόπον ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰσπανίας προσαγορεύεται ἡ Α. καθολικὴ Μ., ἐπεμφε μεγαλοπρεπῆ δῶρα εἰς τὸν Πάπαν, ἐνῶ τὴν προπαραελθούσαν ἐβδομάδα, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἐγονυπέτει καὶ ἔκλινεν εὐλαβῶς ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ Θυσιαστηρίου, ὅπως δεχθῆ παρά τοῦ ἱερέως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ ρήψμον τῆς τέφρας, ἔθιμον δι' οὗ ἀρχεται ἡ Τεσσαρακοστὴ παρά τοῖς Δυτικοῖς. Γνωστὸν εἶνε καὶ τὸ ἄλλο ἔθιμον τοῦ Νιπτῆρος, τὸ ὁποῖον τηρεῖται ἀπαρεγκλίτως ἐν τῇ Αὐστριακῇ Αὐλῇ κατ' ἔτος τὴν Μεγάλῃ Πέμπτην. Καθ' ὃν τρόπον ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτηδεύει διὰ τῆς τέφρας, κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς νηστείας, μετάνοιαν καὶ συντριβὴν, καθ' ὅμοιον τρόπον δεικνύει ὅτι νίπτει τοὺς πόδας δώδεκα πτωχῶν γερόντων, καὶ διανέμει οὐσιαστικώτερον εἰς αὐτοὺς χρυσὰ νομίσματα. Ἄς φιλοθρήσκους ταῦτας παραδόσεις τοῦ οἴκου ἀκαλουθοῦσα καὶ ἡ νεάνιμος ἀρχιδουκίσσα Μαργαρίτα τῆς Αὐστρίας, νῦν δούκισ-

⁵ Πρωτοδημοσιεύτηκε στὰ *Παπαδιαμαντικά Τετράδια*, τχ. 5, Χριστούγεννα 2000, καὶ ἀναδημοσιεύεται στὸ βιβλίο τοῦ ἴδιου *Μὲ θάμβος καὶ κρίση*, Νεφέλη, Ἀθήνα 2004.

σα Ἀλβέρτου τῆς Βυρτεμβέργης, εὐγνωμονοῦσα ἄλλως πρὸς τό ἱερατεῖον, τό ὁποῖον ἀνέπεμψεν ἐνθέρμους προσευχάς ὑπέρ τῆς ἰασεώς της, πέρυσιν, ὅτε ἐκινδύνευσε ν' ἀποθάνῃ ἐκ τύφου, δέν ἔλαβε μαζί της εἰς τήν νέαν οἰκίαν της τήν λαμπράν γαμήλιον μετ' ἀργυρῶν κεντημάτων στολήν, οὔτε ἠθέλησε νά τήν ξαναφορέσῃ μετά τήν τελετήν τοῦ γάμου, ἀλλ' ἔστειλεν αὐτήν ἀιέρωμα εἰς τόν ναόν τῆς Παναγίας τῆς Ἀειβοηθητρίας, ὅπου οἱ ἀδελφοί καί αἱ ἀδελφαί μετά τοῦ κληροῦ δέν ἔπαυσαν νά προσεύχωνται ὑπέρ τῆς ἰασεώς της πέρυσιν. Ἡ στολή θά μετατραπῇ εἰς πασχαλινά ἄμφια τῶν ἱερέων. Ἡ δούκισσα ἐκράτησε μόνον τόν νυμφικόν πέπλον της καί τόν ἐκ μύρτου στέφανον. Τό πρᾶγμα τόσω συγκινητικώτερον μᾶς φαίνεται, ὅσω ὁμοιάζει μέ τά ἰδικά μας ἐντόπια χριστιανοελληνικά ἤθη, καθ' ἃ πολλαί γυναῖκες τοῦ λαοῦ ἀφιερῶν εἰς τούς ναούς, κατόπιν εὐτυχίας πρὸς πλήρωσιν εὐχῆς ἢ κατόπιν συμφορᾶς καί πένθους πρὸς παραμυθίαν καί ἀνακούφισιν, τάς γαμηλίους χρυσοκεντήτους στολάς των. Ἰδού ὅτι τά ἔθιμα τοῦ ἀπλοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, τά περιφρονούμενα ὑπό τῶν γελοίων παρ' ἡμῖν πιθήκων εἶνε ἀλλαχοῦ τῶν αυτοκρατορικῶν οἰκογενειῶν προσφιλῆ ἔθιμα.

Ἀκρόπολις, 16 Φεβρουαρίου 1893,
στήλη «Νέα καί περίεργα»

Ἀραιογραφήσαμε καί πάλι τό τμήμα πού ἀποτελεῖ τό αὐτοσχόλιο. Τό πρῶτοστέρα σχολιαζόμενο διήγημα εἶναι «Ἡ Γλυκοφιλοῦσα», πού δημοσιεύτηκε περίπου δύο χρόνια ἀργότερα, στήν Ἀκρόπολιν (25-28 Δεκεμβρίου 1894). Ἐδῶ ἡ κυοφορία ὑπῆρξε ἀρκετά μακρότερη.

Ἡ μεγάλη σημασία τοῦ αὐτοσχολίου ἔγκειται στό ὅτι ἐμφαίνει, πέρα ἀπό κάθε ἀντιλογία καί ἐρμηνευτικό σοφίστευμα, ὅτι ὁ Παπαδιαμά-

ντης εἶναι προσηλωμένος στό πράγματα, ἀκριβῶς ὅπως ἔδειξε καί τό αὐτοσχόλιο στόν Βαρδιάνο.

Ἡ προσήλωσή του αὐτή εἶναι αὐτόδηλη καί στή «Γλυκοφιλοῦσα», γιά τοῦτο θά ἦταν περιττό νά τήν τονίζει κανεῖς ἐμφαντικά μέ ἀφορμή τήν ἀνακάλυψη τοῦ αὐτοσχολίου. Ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωση τοῦ διηγήματος, γιά νά πεισθεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι οὔτε φαντασιοκοπεῖ οὔτε κρυπτογραφεῖ οὔτε χρησιμοδοτεῖ λοζά. Ἐντούτοις, «Ἡ Γλυκοφιλοῦσα» ἐρμηνευτικά ἔχει δεινοπαθήσει. Ἰδιαζόντως ἔχει παρερμηνευθεῖ ἡ ἐκπληκτική ἀπό κάθε ἀποψη παράγραφος, ὅπου ὁ Παπαδιαμάντης κάνει λόγο γιά τή «μεταξωτήν χρυσοκέντητον νυμφικὴν στολήν»,⁶ πού προσφέρει ἡ θεα-Ἀρετώ στόν παπα-Μπεφάνη γιά νά τή μετασκευάσει σέ ἄμφια, ὕστερα ἀπό τό θάνατο τῆς σχεδόν νεόνυμφης κόρης της Ἀλεξανδρῶς: «Ἡ πράξη τῆς Ἀρετῶς ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα συμβολική θηλυκοποίηση τοῦ παπᾶ», ἀποφαίνονται οἱ ἐρμηνευτές.⁷

⁶ Βλ. Ἀπαντα, 3.79.2-23.

⁷ Βλ. Guy (Michel) Saunier, *Ἐωσφόρος καί ἄβυσσος. Ὁ προσωπικὸς μύθος τοῦ Παπαδιαμάντη*, Ἄγρα, Ἀθήνα 2001. Ἡ ἀποψη γιά τή θηλυκοποίηση τοῦ παπα-Μπεφάνη στή σ. 315. Γράφουμε «ἐρμηνευτές», γιατί ὁ κ. Σωνιῆ ὑποσημειώνει ὅτι «ἡ παρατήρηση ὀφείλεται στόν Α. Κανιαμό, μεταπτυχιακὸ φοιτητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Paris-Sorbonne». Ἄς προστεθεῖ ἐδῶ ὅτι καί στό ἀρθρίδιο «Οἱ γάμοι τῆς ἀρχιδουκίσσης Μαργαρίτας. Μεσαιωνικὴ ἔθιμοταξία» (Ἀκρόπολις, 22 Ἰανουαρίου 1893), γραμμένο ἀσφαλῶς ἀπὸ τόν Παπαδιαμάντη, λέγονται καί τά ἐξῆς (ἡ ἀραιογράφηση δική μας): «Οἱ τρεῖς ἀντεροὶ κληρικοὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας [...] ἐφόρου ἄμφια ἐκ λεπτοτάτου τριχάπτου, οἷον πρώτην φοράν εἶδον οἱ παραστάντες, καί τό ὁποῖον ἦτο ἀφιέρωμα τῆς Αὐτοκρατειρας Μαρίας Θερεσίας, ἥτις ἠγάπα νά προσφέρῃ τά στολίδια της εἰς τήν ἐκκλησίαν, ἀφοῦ τά ἐφόρει δῖς ἢ τρεῖς.» Ἐπιδημία θηλυκοποιήσεων.

Τό σαφέστατο αὐτοσχόλιο τοῦ Παπαδιαμάντη δείχνει, καί ὄχι μόνο γιά τή «Γλυκοφιλοῦσα», τήν ἴσια ἐρμηνευτική στράτα.

Γιά τό ἐξαιρετικά ὀξύ «ὑπό τῶν γελοίων παρ' ἡμῖν πιθήκων», πρβλ. τά παραπλήσια «Κατέκρινε τούς πιθήκους τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ», φράση πού παρεμβάλλει ὁ μεταφραστής Παπαδιαμάντης σέ κείμενο τοῦ Μωπασσάν,⁸ «Νά καταπολεμηθῆ ὁ ξενισμός, ὁ πιθηκισμός, ὁ φραγκισμός» (Ἄπαντα, 5.198.10) καί «Ἄμυνα περί πάτρης θά ἦτο [...] ἡ καταπολέμησις τοῦ ξένου ὕλισμοῦ καί τοῦ πιθηκισμοῦ, τοῦ διαφθείραντος τό φρόνημα καί ἐκφυλίσαντος σήμερον τό ἔθνος» (Ἄπαντα, 5.254.2-5).

Τό ἐπίθετο *χριστιανοελληνικά* (ἦθη) δέν ἔχει θησαυριστεῖ στή *Συναγωγή Νέων Λέξεων*, ἀλλά ὁ Σ. Α. Κουμανούδης ἔχει διαβάσει τό ἀρθρίδιο, γιατί θησαυρίζει τό *Ἀειδοθητήρια* (Παναγία).

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΛΑΜΠΡΙΝΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

⁸ Βλ. Guy de Maupassant, *Ἡ Κληρονομία*, μετάφρασις Ἀλ. Παπαδιαμάντης, πρόλογος Σταῦρος Ζουμπολάκης, Δόμος, Ἀθήνα 2003. Ἡ παρέμβλητη φράση στή σ. 31, βλ. καί «Ἐπισημείωση», σ. 117.

ΘΕΑΤΡΟ

Τά Φεστιβάλ τοῦ καλοκαιριοῦ

Α. Φεστιβάλ Νάξου 2006

Γιά ἕκτη συνεχῆ χρονιά ἔγινε στή Νάξο, ἀπό τόν Ἰούλιο ἕως τόν Σεπτέμβριο 2006, τό γνωστό πλέον Φεστιβάλ, πού διοργανώνει ὁ Πολιτιστικός Ὄργανισμός «Αἰών» στόν Πύργο Μπαζαίου, ἓνα ἐξαιρετικό ἀρχιτεκτονικό κτίσμα πού χρονολογεῖται ἀπό τό 1600 περίπου καί πού ἀρχικά λειτούργησε ὡς μοναστήρι τοῦ Τιμίου Σταυροῦ. Ἀπό τό τέλος τοῦ 19ου αἰώνα, ὅποτε καί ἐκποιήθηκε ἀπό τό Ἑλληνικό Δημόσιο, περιήλθε στήν ἰδιοκτησία τῆς οἰκογένειας Μπαζαίου στήν ὁποία ἀνήκει μέχρι σήμερα. Ὁ Μάριος Βαζαῖος ἀνέλαβε τό 2000 τήν ἀποκατάσταση καί συντήρησή του γιά νά τό καταστήσει χῶρο πολιτισμοῦ. Στό ἔξοχο, ὑποβλητικό αὐτό περιβάλλον πού ἀποτελεῖ ἀπό μόνο του θεατρική σκηνή, ἐκτός ἀπό τίς μουσικές ἐκδηλώσεις (Τανάγρη, ΑΒΑΔΙΣΤΑ, Mode Plagal) καί τήν ἔκθεση «Λατρείας Τάματα» σέ συνεργασία μέ τό Μουσεῖο Μπενάκη, ἔλαβαν χώρα καί θεατρικές παραστάσεις (Τό χαμόγελο τῆς γαλιᾶς μέ τή Μάνια Παπαδημητρίου, Ὁ Φιλόσοφος μέ τή Ρούλα Πατεράκη) μαζί μέ ἓνα τριήμερο ἀφιέρωμα στόν Δημήτρη Δημητριάδη. Παρουσιάστηκε ἡ τελευταία τριλογία του, δηλαδή ὁ Ὅμηρος σέ ἀνάγνωση ἀπό τόν ἴδιο τόν συγγραφέα, ὁ Ὀδυσσεύς σέ σκηνοθεσία Στέλιου Κρασανάκη μέ τόν Ἀργύρη Εἰάφη καί δύο ἐκδοχές τῆς Ἰθάκης – παραγωγή τῆς Dame Blanche, ἡ μία σέ θεατρική παράσταση σέ σκηνοθεσία Σοφίας Καρακάντζα μέ τή Χρύσα Καψοῦλη (γιά τήν ὁποία κριτικό σημεῖωμα εἶχε γραφεῖ στή στήλη αὐτή ὅταν ἀνέβηκε στήν Ἀθήνα) καί ἡ δευτέρα σέ μουσική ἐκδοχή, μέ τήν ἴδια ἠθοποιό σέ μουσική Τηλέμαχου Μούσα μέ τή μουσική συμμετοχή τοῦ Δαυίδ Οἰκονόμου.